

ORIGINAL ARTICLE

The Concept of Iran in the Historiography of Sharaf Khan Badlisi: A Historical-Conceptual Approach (The Kurds in the Safavid Era)

Amin Davoodi^{1*}, Ghobad Mansourbakht²

1. Ph.D. Student in the History of Islamic Iran, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.
2. Associate Prof., Department of History, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

Correspondence:
Amin Davoodi

Email:
amin1990davoodi@gmail.com

Received: 29 Aug 2025
Accepted: 08 Dec 2025

How to cite

Davoodi, A. & Mansourbakht, G. (2025). The Concept of Iran in the Historiography of Sharaf Khan Badlisi: A Historical-Conceptual Approach (The Kurds in the Safavid Era). *Iran Local Histories*, 13(2), 105-122. (DOI: [10.30473/lhst.2026.75621.3013](https://doi.org/10.30473/lhst.2026.75621.3013))

ABSTRACT

Sharafnameh by Bidlisi holds a special place as one of the significant sources of local Iranian historiography, focusing on the history of Kurdish emirs. This work is the first historiographical source that specifically addresses the Kurds and their connection to the history of Iran. Bidlisi, with his theoretical and practical experience in the bureaucracy of Safavid Iran, offers an objective and historical understanding of the concept of Iran. The main research question is: What is the concept of Iran in Bidlisi's Sharafnameh, and how is it defined or represented? This research, employing the method of conceptual history, demonstrates that Bidlisi possessed a historical understanding of the land, ethnic groups, and people of Iran, and he perceives and narrates the Kurds within the framework of Iranian history. Despite his presence at the Ottoman court and minor criticisms of the Safavids, he consistently spoke from the perspective of historical understanding and the requirements of Iran. He narrated the history of the Kurdish emirs in relation to the grand narrative of Iran and the "centralized Iranian monarchy," presenting a concept of Iran that was "trans-ethnic" and "trans-religious," which is significant in examining the history of the "concept of Iran."

KEYWORDS

Sharafnama by Bidlisi, concept of Iran, Iranian Kurds, Safavids, Ottomans

Extended Abstract

The Concept of Iran in the Historiography of Sharaf Khan Badlisi: A Historical-Conceptual Approach (The Kurds in the Safavid Era)

1. Introduction (Statement of the problem, significance, gap and objectives)

The book *Sharafnameh Badlisi*, as one of the most important sources of local Iranian historiography, particularly for understanding the history of Kurdish rulers in the Safavid period, occupies a special position. This work is the first source that systematically deals with the history and fate of the Kurds within the context of the political developments of that era. Sharaf al-Din Badlisi, relying on his practical and theoretical experience in the bureaucracy of Safavid Iran, offers an objective understanding of the concept of state and the land of Iran. Nevertheless, in contemporary readings of *Sharafnameh*, due at times to prevailing intellectual and political tendencies, an excessive emphasis on ethnic or regional elements has produced an interpretation that is not necessarily aligned with Badlisi's overarching framework of thought. The main problem of this study is: what is the concept of "Iran" in the thought of Sharaf Khan Badlisi, and how did he narrate the history of the Kurdish rulers in relation to this overarching concept? The necessity of conducting this research becomes clear because accurate evaluation of historical sources depends on understanding the historian's conceptual framework in order to avoid extratextual and politicized interpretations. The primary aim of this article is to expound and analyze the fundamental concept of "Iran" in Sharaf Khan Badlisi's intellectual system and to answer whether the narrative of the history of the Kurdish rulers in *Sharafnameh* is defined within a non-ethnic and non-sectarian Iranian identity framework or not.

2. Theoretical foundations, background and knowledge gap

Inspired by Reinhart Koselleck's conceptual history, this study considers the concept of "Iran" as a "fundamental concept" and aims to trace its development and function within the context of *Sharafnameh*. Previous studies about *Sharafnameh* have mainly focused on two areas: first, research emphasizing the local and ethnic aspects of the history of Kurdistan, such as William Minors Zernov's edition introduction and some domestic academic articles which—unconsciously influenced by ethnocentric literature—presented the Kurds as a separate "ethnic problem." Second, descriptive studies about the illustrations or the general content of the work. The existing knowledge gap is the lack of an independent analytical study that specifically focuses on the "concept of Iran" as the intellectual axis of *Sharafnameh* and demonstrates how the historian, despite his ties to the Ottoman court, defines his local historical identity within the broader history of Iran. This article seeks to fill that research void by offering a novel conceptual rereading.

3. Research method

The methodology of the present research is based on conceptual analysis, the main features of which are borrowed from Koselleck's approach to conceptual history. This method requires first identifying and explicating the concept of "Iran" and its conceptual equivalents throughout *Sharafnameh*. Research data were collected through close reading of the printed text of *Sharafnameh* (with reference to the sources used in the article). Data analysis includes extracting textual evidence related to geographical, political, and historical references to Iran, the kings of Iran, and definitions of territorial boundaries (such as the concept of the "fourth clime") in relation to the Kurdish rulers. The analysis was qualitative and focused on highlighting repetitions, distinctions, and structural connections among the main concepts.

4. Findings, discussion and review

The findings of the study clearly show that Sharaf Khan Badlisi, although concerned with writing the history of the Kurdish rulers, did not regard this history as independent from the history of Iran. The central point is that he traces the roots of the Kurdish rulers within the historical geography of Iran (for example, considering the Ayyubids of Egypt as inhabitants of Azerbaijan) and defines their governmental structure within the hierarchy and domain of the "centralized monarchy of Iran." Multiple textual evidences, including reports that the rulers of Lorestan were ones "whom the kings of Iran were pleased with and thankful to," and expressions related to the Kurds of Diyarbakir, support this view. Moreover, Badlisi, by referring to the traditional Iranian geographical definition, places his native region, Badlis, in the "fourth clime"; a clime that in the tradition of Iranian historians corresponds to Iranshahr. This indicates that even during his presence at the Ottoman court, Badlisi, from a political-geographical perspective, maintained the connection of the Kurdish rulers' identity with historical and geographical Iran. The structural distinction in the second volume of the book, which mostly narrates the history of Iran and only devotes a small part to the Ottomans, emphasizes that addressing Ottoman history versus Iranian history was not Badlisi's "fundamental research concern." Consequently, it can be concluded that Badlisi presented a "non-ethnic" and "non-sectarian" concept of Iran in which the focus is on the continuity of Iran's governmental and geographical structures rather than on particular religious or ethnic antagonisms.

5. Conclusion and Implications

In response to the central research question, the concept of *Iran* in *Sharafnama* by Bidlisi constitutes a historical-geographical and political-identity framework within which Kurdish rulers, regardless of their temporary political affiliations with the Ottoman Empire, are defined as an inseparable part of the broader history and geography of Iran. Through this approach, Bidlisi narrates the local history of Kurdistan within the overarching narrative of Iranian history and, quite remarkably, either overlooks or downplays the connections and dependencies of Kurdish rulers on the Ottomans. These findings are of significant importance for the re-reading of local historical sources from the Safavid period, as they demonstrate how certain local historians, despite political transformations, sought to preserve a continuous identity grounded in an Iranian definition of territory and its historical continuity. The practical implication of this study is the necessity of caution against purely ethnic readings of the *Sharafnama*, while its theoretical significance lies in enriching the literature on the conceptual history of Iran during the Safavid transitional period.

KEY WORDS

Sharafnama by Bidlisi, concept of Iran, Iranian Kurds, Safavids, Ottomans.

«مقاله پژوهشی»

مفهوم ایران در تاریخ‌نویسی شرف‌خان بدلیسی: رهیافتی تاریخی-مفهومی (گردها در دوران صفویه)^۱

امین داودی^{۱*}، قباد منصوربخت^۲

چکیده

شرفنامه بدلیسی، به عنوان یکی از منابع مهم تاریخ‌نگاری محلی ایران، با تمرکز بر تاریخ امرای گُرد، جایگاهی ویژه دارد. این اثر، نخستین منبع تاریخ‌نگاری است که به طور خاص به کردها و پیوندشان با تاریخ ایران می‌پردازد. بدلیسی، با تجربه نظری و عملی در دیوانسالاری ایران دوره صفویه، درکی عینی و تاریخی از مفهوم ایران ارائه می‌دهد. پرسش اصلی این پژوهش آن است که مفهوم ایران در کتاب شرفنامه بدلیسی چیست و چگونه تعریف یا بازنمایی شده است؟ این پژوهش، با استفاده از روش تاریخ مفهومی، نشان می‌دهد که بدلیسی، فهمی تاریخی از سرزمین، اقوام و مردم ایران داشته و کردها را در چارچوب تاریخ ایران درک و روایت می‌کند. وی، علی‌رغم حضور در دربار عثمانی و انتقاد جزئی از صفویان، همواره از منظر درک تاریخی و الزامات ایران سخن گفته و تاریخ امرای گُرد را در نسبت با تاریخ کلان ایران و «پادشاهی متمرکز ایران» روایت کرده است و مفهومی «فراقومی» و «فرامذهبی» از ایران ارثه داده است که در بررسی تاریخ «مفهوم ایران» حائز اهمیت است.

واژه‌های کلیدی

شرفنامه بدلیسی، مفهوم ایران، اکراد ایران، صفویه، عثمانی.

۱. دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.
۲. دانشیار گروه تاریخ دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

نویسنده مسئول:

امین داودی

رایانامه: amin1990davoodi@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۷

استناد به این مقاله:

داودی، امین و منصوربخت، قباد (۱۴۰۴). مفهوم ایران در تاریخ‌نویسی شرف‌خان بدلیسی: رهیافتی تاریخی-مفهومی (گردها در دوران صفویه). فصلنامه علمی پژوهشنامه تاریخ‌های محلی ایران، ۱۳(۲)، ۱۰۵-۱۲۲.
(DOI:10.30473/lhst.2026.75621.3013)

^۱ این مقاله بخشی از رساله دکتری امین داودی با راهنمایی قباد منصوربخت در گروه تاریخ دانشگاه شهید بهشتی است.

حق انتشار این مستند، متعلق به نویسندگان آن است. ۱۴۰۴ ©. ناشر این مقاله، دانشگاه پیام نور است.

این مقاله تحت گواهی زیر منتشر شده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و با رعایت شرایط مندرج در آدرس زیر مجاز است.

۱. مقدمه و طرح مسئله

در دوران صفویه، همچون دوره‌های پیشین، «ایران» در قالب‌های سرزمینی و محلی تداوم یافت و در متون تاریخی آن دوره، همانند دوره‌های قبل، محور روایت‌های تاریخی کانونی بودن مفهوم ایران بود. شرف‌الدین بدلیسی، مورخ کُرد ایرانی، اگرچه تاریخ امرای کُرد و خاندان بدلیس را نوشت، اما این روایت‌ها را در چارچوب تاریخ سرزمینی ایران قرار داد و بدین‌سان تاریخ‌نگاری او بر محور «مفهوم ایران» شکل گرفت. بدلیسی که در دربار صفویه پرورش یافته و در بخش‌هایی از ایران حکومت کرده بود، ایران را از منظر تاریخی و دیوان‌سالارانه درک می‌کرد.

اهمیت بررسی این موضوع در آن است که تفسیرهای امروزی از منابع تاریخی، از گرایش‌های فکری و سیاسی عصر حاضر تأثیر می‌گیرند؛ از جمله برداشت‌های معاصر از شرف‌نامه که گاه با تأکید بر جنبه‌های قومی یا محلی، از مقاصد واقعی بدلیسی فاصله می‌گیرند. بنابراین، تحلیل دوباره و مقایسه‌ای این اثر در چارچوب فهم تاریخی و مفهومی، ضروری است.

شرف‌نامه نخستین‌بار در سال ۱۸۶۰ میلادی به کوشش ویلیام مینوف زرنوف، پژوهشگر روس، چاپ و تصحیح شد و انتشارات اساطیر آن را در ایران منتشر کرد. زرنوف مانند برخی شرق‌شناسان اروپایی، کوشید کردها را به صورت یک «مسئله قومی» مطرح کند. او در مقدمه کتاب، کردها را «ملت» می‌نامد و انتشارات اساطیر نیز در مقدمه نوشته است: «هرگز نمی‌توان موفق به تدوین یک تاریخ منسجم ملت کُرد شد، که به طوایف و قبایل بسیار منقسم می‌شد.» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، مقدمه، ص ۵). زرنوف همچنین اشاره می‌کند که شرف‌خان «موضوع آن را که تاریخ قوم خود او، یعنی ملت کُرد بود، انتخاب نمود.» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، مقدمه، ص ۱۲).

این رویکرد زرنوف، شرف‌نامه را به اثری قومی‌محور تبدیل کرد؛ اثری که کردها را ملتی میان صفویه و عثمانی معرفی می‌کند. همین نگاه بعدها در میان برخی مورخان ایرانی نیز دیده می‌شود؛ به‌ویژه ذکرائه محمدی و کیومرث فیضی که در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل رویکرد تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری شرف‌خان بدلیسی در شرف‌نامه»، کردها را مسئله‌ای قومی میان دو دولت ایران و عثمانی دانسته و پراکندگی آنان را «دلیل شکست کردها در تشکیل دولت-ملت» عنوان کرده‌اند (محمدی و فیضی، ۱۳۹۹، ص ۲۸۰).

در نتیجه این دیدگاه قوم‌گرایانه، شرف‌نامه در عصر جدید از سوی فعالان کرد ترجمه و بازنشر شد. محمود بایزیدی آن را به کردی کرمانجی خلاصه و ترجمه کرده و عبدالرحمان شرف‌کندی و

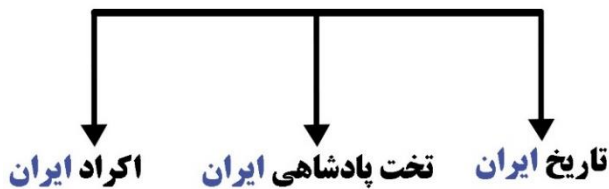
صلاح‌الدین آشتی نیز ترجمه‌هایی به کردی سورانی از آن منتشر کرده‌اند (خبرگزاری صداوسیما مهاباد، ۱۳۹۶).

فقدان پژوهشی مستقل درباره مفهوم «ایران» در شرف‌نامه بدلیسی همچنان محسوس است و در میان آثار علمی فارسی نیز مطالعه‌ای بنیادین در این زمینه انجام نشده است. پژوهش حاضر با رویکردی «تحلیل مفهومی» تلاش دارد این خلأ را پر کند و منظومه فکری بدلیسی را از زاویه جدیدی بازخوانی نماید.

پرسش اصلی تحقیق چنین است: «مفهوم ایران در شرف‌نامه بدلیسی چیست و نسبت تاریخ ایران و کردها از نگاه او چگونه تبیین می‌شود؟» فرضیه پژوهش بر این اساس است که شرف‌خان بدلیسی تاریخ امرای کُرد را ذیل تاریخ و هویت ایران روایت کرده است، به‌گونه‌ای که موضوع اصلی اثر او را می‌توان «ایران و امرای کُرد» دانست. با این‌حال، در جلد دوم اثر با عنوان «تاریخ عثمانی و ایران»، محتوای اصلی در واقع تاریخ ایران است و فقط بخش اندکی به عثمانی اختصاص دارد؛ نشانه‌ای که تأکید می‌کند تاریخ عثمانی محور پژوهش بدلیسی نبوده است.

از نظر روش‌شناسی، این پژوهش با بهره‌گیری از «تحلیل مفهومی» ابتدا به تبیین دقیق مفهوم «ایران» و معادل‌های آن در شرف‌نامه می‌پردازد، سپس جایگاه ایران را به‌مثابه یک واحد تاریخی-سیاسی در نسبت با امرای کُرد بررسی می‌کند. با الهام از تاریخ مفهومی رابنهارت کوزلک، مفهوم «ایران» به عنوان مفهومی بنیادین تلقی شده و هدف نهایی، ارائه یک بازخوانی مفهومی از «ایران» در منظومه فکری بدلیسی است (کوزلک، ۱۴۰۳، ص ۳۹-۷۷).

ایران در نگاه شرف‌نامه بدلیسی

شکل شماره ۱

۲. شرف‌خان بدلیسی و شرف‌نامه‌نویسی

شرف‌نامه بدلیسی اثر امیر شرف‌خان بدلیسی، مورخ ایرانی پرورش‌یافته در دربار صفویه است. او در سال ۹۴۹ هجری در

ریشه نام ایران به دوران باستان و متون اوستایی بازمی‌گردد و به قوم آریایی اشاره دارد که به این سرزمین مهاجرت کردند. (فره‌وشی، ۱۳۷۴، ص ۱۲۵) واژه «آئیرین» و «تجه» در اوستا به معنای «سرزمین آریایی‌ها» است (پورداد، ۱۳۰۷، ص ۶۰۵). این نام، با تغییر و تحولات زبانی که در دوران باستان رخ داد، در دوره ساسانیان به صورت «إران (Ērān)» (با یای مجهول) به معنا و مفهوم «سرزمین ایرانیان» به کار رفت (مکنزی، ۱۳۷۳، ص ۷۰). در همین راستا، نیولی معتقد است که در این دوره تاریخی، این نام برای مرزهای سیاسی ایران تثبیت شد (نیولی، ۱۳۸۵، ص ۱۷۱). پس از فروپاشی شاهنشاهی ساسانیان نیز نام ایران در حوزه اندیشه و ادبیات حفظ گردید و در متون تاریخ‌نگاری قرون اولیه اسلامی و ادبیات فارسی، همچون «شاهنامه فردوسی»، نام ایران با تحولی که در مصوت آغازین این واژه رخ داد، به شکل امروزی آن، یعنی ایران (Iran)، برای جغرافیای سیاسی و فرهنگی ایران باقی ماند (روحی‌فر و همکاران، ۱۴۰۱، ص ۷۳).

اما در منابع تاریخی دوره صفویه، بازنمایی نام ایران چگونه است؟ نام ایران در منابع تاریخ‌نگاری محلی چگونه آمده است؟ و بالاخره، «نام ایران» در شرفنامه بدلیسی با چه مفهومی ارائه شده است؟ در پاسخ به پرسش نخست می‌توان گفت که در منابع تاریخ‌نویسی محلی، منابع عمومی و سفرنامه‌های دوره صفویه، نام ایران به کرات آمده است. این نام مدلول‌های سیاسی، فرهنگی و سرزمینی دارد. از یک‌سو، به سرزمینی مشخص اشاره دارد که ذیل پادشاهی صفویه اداره می‌شود و دولت و حکومت حاکم بر این سرزمین، نشان و قلمروی ذهنی و عینی مشخصی دارد (شاردن، ۱۳۷۲، ج ۲، ص ۹۱). هویت سیاسی و سرزمینی مردمان این سرزمین ذیل نام «ایران» تعریف می‌شود و مفاهیمی همچون «ایرانیان»، «مردم ایران»، «ایران»، «پادشاهی ایران»، «مرزهای ایران» و «وطن» به کرات در منابع تاریخ عمومی، تاریخ محلی، سفرنامه‌ها و نامه‌های دیپلماتیک دوره صفویه آمده است (شاملو، ۱۴۰۰، ص ۱۱۳).

در پاسخ به پرسش درباره «شرفنامه بدلیسی» می‌توان گفت که این اثر نیز در متن و بافت تاریخ‌نویسی ایرانی و زبان فارسی تدوین شده است و شناخت نظری و عینی بدلیسی نسبت به تاریخ ایران و سرزمین ایران، سبب شده تا فهم وی از نام ایران در کتابش، همان مفهومی از ایران باشد که در دیگر منابع تاریخی دوره صفویه

کره‌رود قم متولد شد (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، مقدمه، ص ۹) و در سال ۱۰۰۵ هجری، در زمان سلطان محمد سوم عثمانی، نگارش شرفنامه را در عثمانی به پایان رساند (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، مقدمه، ص ۱۲). این اثر منبعی مهم درباره تاریخ ایران و امرای کرد، به‌ویژه بدلیس، محسوب می‌شود.

شرفخان فرزند شمس‌الدین خان و از خاندان امیران بدلیس بود که نسب خود را به ساسانیان می‌رساند (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۳۱۷). پدرش شمس‌الدین، پس از اختلاف با ترکان عثمانی، به دعوت شاه طهماسب صفوی به دربار ایران رفت و به یکی از چهره‌های مهم دیوان‌سالاری صفوی تبدیل شد (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، مقدمه، ص ۸). شرفخان نیز در دوازده‌سالگی به فرمان شاه طهماسب به ریاست ایل خود و حکومت مناطقی از شیروان منصوب شد (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، مقدمه، ص ۹).

پس از مرگ طهماسب، در دوران پادشاهی اسماعیل دوم، امیرالامرای کرد شد؛ اما به سبب آشفتگی اوضاع دربار قزوین و اختلافات میان سران قزلباش، از صفویان دل‌سرد گردید (هیتس، ۱۳۷۱، ص ۴۹). سپس با دعوت سلطان مراد سوم از طریق خسروپاشا، حاکم وان، به عثمانی پیوست و حکومت موروثی بدلیس را باز به دست گرفت (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، مقدمه، ص ۱۱). او که متأثر از محیط عثمانی بود، در شرفنامه انتقادهایی جزئی به صفویه وارد کرد و سرانجام در سال ۱۰۱۲ هجری، در سن ۶۳ سالگی، در بدلیس درگذشت (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، مقدمه، ص ۱۱).

۳. تبیین نام ایران در شرفنامه بدلیسی

پژوهش جدی و مستقل درباره نام و مفهوم ایران با اثر ایران‌شناس ایتالیایی، گاردو نیولی، با عنوان «آرمان ایران»^۲ آغاز شد. نیولی در این اثر به بررسی نام ایران براساس اسناد و مدارک تاریخی، از جمله کتیبه‌ها، متون پهلوی و اوستا، پرداخت (نیولی، ۱۳۸۵، ص ۱۸۶). در واکنش به کتاب نیولی، شاپور شهبازی، پژوهشگر ایرانی، مقاله‌ای مهم با عنوان «ایده ایران» نگاشت و در آن به واکاوی نام ایران در دوره باستان همت گماشت (شهبازی، ۱۳۹۱، ص ۱۵۵). کتاب نیولی و نقد شهبازی بر آن، سرآغازی برای شکل‌گیری مباحث آکادمیک درباره مفهوم ایران در دوران باستان شد و از همین‌رو، پژوهش پیرامون ایده ایران و مفهوم ایران در دوره اسلامی نیز اهمیت ویژه‌ای پیدا کرد.

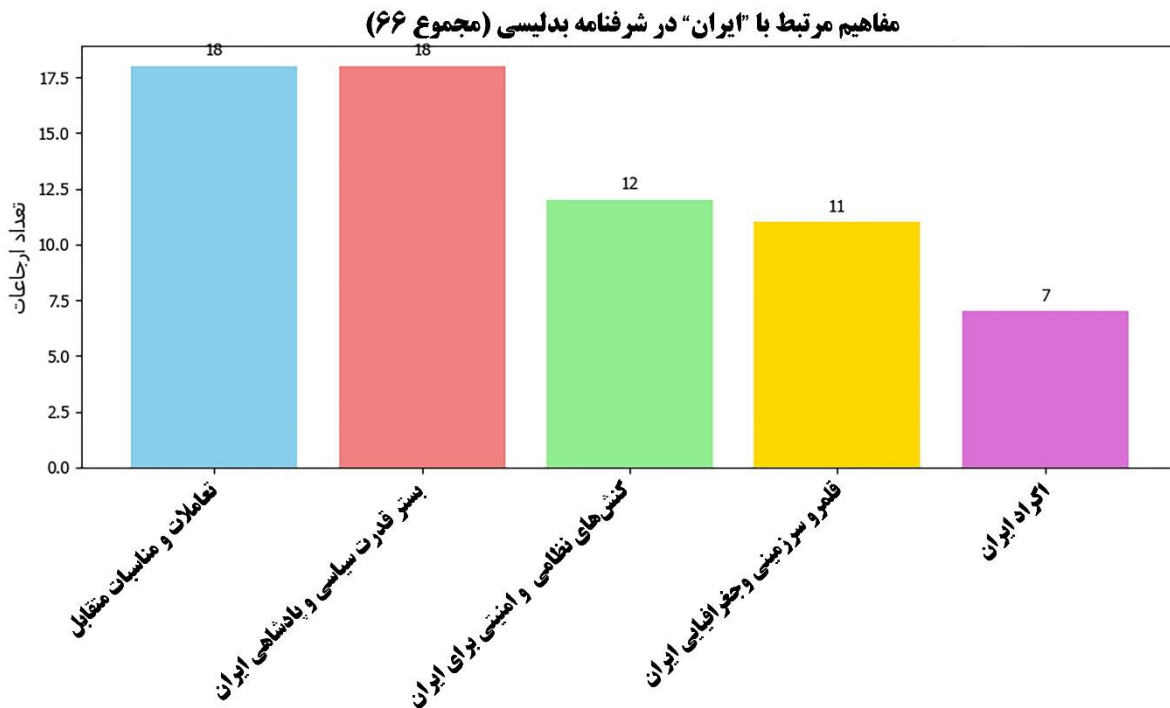
۶۶ مرتبه از نام ایران استفاده کرده که پراکندگی نام ایران به صورت متعادل در هر دو جلد دیده می‌شود. نام ایران، علاوه بر اینکه در کنار کردها و امرای کرد آمده، با تعابیری همچون «سلطنت ایران»، «مملکت ایران»، «مُلک ایران» و «دیار ایران» نیز همراه شده است، (جدول شماره ۱) که نشان می‌دهد مفهوم ایران در شرفنامه بدلیسی مدلول سیاسی و سرزمینی دارد و از نگاه بدلیسی قلمروی سیاسی و پادشاهی ایران امری ثابت، تاریخی و قطعی است که در ادامه این پژوهش به آن پرداخته خواهد شد. در جدول شماره ۱، به ۶۶ موردی که نام ایران در اشکال مختلف در کتاب بدلیسی آمده ارجاع داده شده است.

مشاهده می‌شود. حتی می‌توان از این فراتر رفت و شرفنامه بدلیسی را متنی به مراتب نزدیک‌تر به مفهوم تاریخی ایران در قیاس با دیگر منابع این دوره دانست. بدلیسی هفت بار از نام «اکراد ایران» (جدول شماره ۱) استفاده کرده است که این عنوان را فقط برای کردهای ایران به کار برده و از این مفهوم برای «توران» و «عثمانی» استفاده نکرده است. بدلیسی، همان‌طور که گفته شد، شرفنامه را به سلطان عثمانی تقدیم کرده و آن را در قلمروی عثمانی، در حالی که بر ضد صفویه موضع گرفته و اقدام می‌کرد، به نگارش درآورده بود، ولی هیچ‌گاه از عنوان «اکراد عثمانی» یا «اکراد توران» نه تنها استفاده نکرده است، بلکه از این مفاهیم دوری جسته است. در مجموع، وی

جدول شماره ۱

نام ایران	صفحه	جلد
اکراد ایران	۱۰	۱
ایران و توران	۱۱	۱
سلطنت ایران	۱۲	۱
مملکت ایران	۱۸	۱
شمال ایران	۱۹	۱
سایر بلاد ایران	۳۲	۱
به ایران فرستادند	۴۰	۱
پادشان ایران	۴۲	۱
زمام مهم سلطنت ایران	۵۳	۱
مُلک ایران	۹۰	۱
متصدی امور سلطنت ایران	۹۲	۱
سلاطین و خواقین ایران	۱۵۳	۱
سلاطین ایران	۱۶۳	۱
پادشاهی ایران	۱۶۳	۱
تسخیر ایران	۱۸۵	۱
در سفر ایران	۱۸۶	۱
به عزم تسخیر ایران	۲۲۴	۱
سریر سلطنت ایران	۲۵۱	۱
تسخیر ایران	۳۰۷	۱
به قصد تسخیر ایران	۳۰۷	۱
امرا اکراد ایران	۳۲۲	۱
عمده اکراد ایران	۳۲۲	۱
به عزم ملازمت سلاطین ایران	۳۲۲	۱
سایر طوایف اکراد ایران	۳۲۳	۱
و ۲۴ گروه دیگر از اکراد در قراباغ ایران متوطن‌اند	۳۲۳	۱
و طایفه اکراد غیر مشهور در ایران بسیار است	۳۲۳	۱
جمله اکراد در ایران	۳۲۳	۱
سایر اکراد ایران	۳۲۷	۱
اکراد ایران	۳۲۸	۱
از سفر ایران	۳۳۸	۱
از ایران	۳۳۹	۱

نام ایران	صفحه	جلد
در ایران و توران	۳۵۱	۱
سلطنت ایران	۳۶۷	۱
به عزم تسخیر ایران	۳۶۷	۱
قضایای ایران	۳۶۸	۱
روانه ایران ساخت	۳۶۸	۱
بلاد ایران	۴۱۵	۱
پادشاه ایران و توران	۴۵۹	۱
پادشاه ایران	۲	۲
سلاطین ایران	۴	۲
از توران به ایران	۱۰	۲
و از ایران به اخلاط	۱۰	۲
پادشاه ایران بود	۱۲	۲
تخت سلطنت ایران	۲۲	۲
به ایران زمین آمد	۲۶	۲
تخت سلطنت ایران	۲۷	۲
تسخیر ایران	۳۸	۲
پادشاه ایران و توران	۶۰	۲
مَلک ایران	۶۲	۲
متوجه ایران شد	۷۲	۲
ظهور و خروج شاه اسماعیل صفوی در ایران	۱۳۲	۲
در هر دیار علی‌الخصوص در ایران	۱۳۳	۲
در ایران	۱۳۳	۲
در ایران و توران	۱۳۷	۲
به عزم تسخیر ایران	۱۵۷	۲
به عزم تسخیر ایران	۱۶۰	۲
بصوب ایران	۱۹۸	۲
به عزم تسخیر ایران	۲۰۶	۲
ولایت ایران	۲۰۷	۲
از سلاطین ایران	۲۵۱	۲
به سلطنت ایران رسید	۲۵۲	۲
بر تخت سلطنت ایران جلوس نمود	۲۵۴	۲
در ولایت ایران	۲۵۴	۲
امور مملکت ایران	۲۵۶	۲
اختلال به مملکت ایران راه یافت	۲۵۶	۲
سلاطین ایران و توران	۳۰۸	۲

شکل شماره ۲

نلسون فرای «بیابان‌گرد» (نلسون فرای، ۱۳۶۳، ص ۱۳۰) یا «شبانکاره» و یا نوعی «شیوه معیشت» (جاحظ، ۱۴۲۳، ص ۱۳۰) به تدریج به مفهومی دال بر قومی نسبتاً خاص، اما پراکنده، نزدیک شده است، این پرسش مطرح می‌شود که بدلیسی که کردها را ذیل یک واحد مردمی و قومی تعریف می‌کند، نَسَب آن‌ها را چگونه آورده است؟ از نگاه بدلیسی، پیوند میان نَسَب کردها با ایران چگونه روایت شده است؟ بدلیسی در ابتدای کتاب، نَسَب کردها را به ایران باستان پیوند داده و می‌نویسد در زمان ضحاک که «بر سریر سلطنت ایران» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۱۲) نشسته بود، ماری بر دوش وی پدید می‌آید که خوراک آن مغز جوانان است؛ داستانی که در ادبیات اسطوره‌های ایران زبازند است. بدلیسی می‌نویسد جوانانی که از دست ضحاک فرار می‌کردند، «در قتل جبال» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۱۳) ساکن می‌شدند و به تدریج جمعیت آنان زیاد شد و ازدواج کردند و به تدریج این گروه «کرد لقب گرفتند» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۱۳). همچنین در جایی دیگر در مورد نَسَب کردها و مفهوم «کرد» می‌نویسد: «و ظاهراً لفظ کرد تعبیر از صفت شجاعت است، چرا که اکثر شجاعان روزگار و پهلوانان نامدار از این طایفه برخاسته‌اند» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۱۵). علیرغم این که در ادبیات اسطوره‌های ایران زادگاه رستم زابلستان بیان شد است و در مورد پیوند نام وی با هیرمند نیز پژوهش‌هایی انجام شده است (مظفری، ۱۳۸۹، ص ۱۰۹) و همچنین زادگاه بهرام چوبین شهر ری

۴. نَسَب کردها و پیوند با ایران تاریخی از نگاه بدلیسی

واژه کُرد که در دوره پیش از اسلام در اشکالی مانند کورت، کورتی، کاردوخ و... ضبط شده است، در منابع دوره اسلامی به‌طور گسترده به شکل «الکُرد/کُرد» و یا جمع آن «الاکراد / اکراد» به کار رفته است. با این حال، واژه یا مفهوم کُرد نزد منابع دوران اسلامی قدری مبهم است و حکایت از آن دارد که منابع، هنگام به کار بردن آن، مصادیق متفاوتی از یک گروه قومی تا مردمانی با شیوه معیشت خاص (کوچ‌نشینی) را مدنظر داشته‌اند (سعیدی و زرگری‌نژاد، ۱۳۹۶، ص ۹۲). «لفظ کُرد» پیش از آنکه در گذشته نشانگر «قوم» یا «مردمانی با زبان خاص» باشد، بیشتر نشانگر «شکل خاصی از معیشت» مردمانی بوده است که اولاً عرب نبودند، ثانیاً یکجانشین نبودند و بنابراین بسیاری از «اقوام غیر کرد» امروزی را دربر می‌گرفته است (هوشمند، ۱۳۸۳، ص ۹). به همین دلیل به‌کارگیری و استفاده از واژه یا مفهوم کُرد در پژوهش‌های جدید می‌بایست مبتنی بر نوعی آگاهی مفهومی استوار بر رویکردی تاریخی و فراگردنگر باشد تا از تقلیل‌گرایی ایدئولوژیک و سیاسی عصر جدید مصون مانده و متناسب با اغراض سیاسی بازتعریف نشود.

بدلیسی میراث‌دار سنت تاریخ‌نویسی ایرانی بود و در این فضای فکری به تدوین تاریخ امرای کرد و ایران پرداخته است. از این رو، هرچند به نظر می‌رسد در عصر بدلیسی مفهوم کُرد از واژه‌ای مبهم و رایج به معنای «کوچ‌رو» (دینوری، ۱۳۶۸، ص ۲۷) یا به گفته

صورت جمع) بازتاب‌دهنده دقیق‌تری از واقعیت تنوعات زبانی و آیینی موجود در این جامعه است، تا به‌کارگیری لفظ منفرد «کرد». او دلایل علمی، جامعه‌شناختی و تاریخی متعددی را در حمایت از این دیدگاه ارائه کرده است (هوشمند، ۱۳۸۳، ص ۳۰-۹).

بدلیسی علاوه بر روایتی که در مورد نَسَب کردها آورده است، در بخشی دیگر در مورد کردهای بدلیس می‌نویسد: «و بین الناس از اولاد انوشیروان اشتهار دارند» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۳۱۷). یا در مورد ایل کلهر می‌نویسد که «نَسَب خود را به گودرز بن گیو می‌رسانند و گیو در زمان سلاطین کیان والی شهر بابل بود» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۳۱۷). بنابراین بدلیسی به نَسَب مشترک بین اقوام کُرد اشاره دارد و نیای آنان را در ایران باستان جستجو می‌کند. در واقع بدلیسی قصد دارد که با برجسته کردن نَسَب و نیای باستانی کردها در ایران، به اهمیت و جایگاه خانوادگی خود و دیگر امرای کرد اشاره کند که خاستگاه و نَسَبی بزرگ و مهم داشته‌اند.

۵. ایران به مفهوم یک مدلول فرامذهبی و قومی

آنچه بدلیسی در طول زندگی نظری و عملی خود به عنوان حاکم و دیوان‌سالار درک کرد، مسئله وحدت سرزمینی ایران بود. این وحدت، علی‌رغم حمایت نظام سیاسی، ریشه در موجودیت خود ایران به عنوان محل سکونت مشترک تمام اقوام و مهاجرانی داشت که آن را وطن خود دانسته و در دفاع از آن مشارکت داشتند. تأکید بدلیسی بر ایرانی بودن کُردها و سایر اقوام، بازتابی از سنت دیرین تاریخ‌نگاری ایرانی است. در این راستا، جواد طباطبایی تصریح می‌کند که «ایران‌زمین» متعلق به همه ایرانیان است و «ما»ی ایرانی شامل همه‌ی مردم این سرزمین با هر تبار و دوره‌ای می‌شود، زیرا این «ما» بیانگر وحدتی خودجوش در کثرت تاریخی و فرهنگی ایران است (طباطبایی، ۱۳۹۷، ص ۴۹). ایران همواره علی‌رغم تنوع قومی و مذهبی از یکپارچگی خودجوش بهره‌مند بوده و تساهل تاریخی با ادیان و مذاهب غیرغالب، مانع از وقوع نسل‌کشی‌های مذهبی شده است. در مقابل، در دوران جدید، برخی نیروهای سیاسی با تکیه بر شرایط خارجی و نفوذ ایدئولوژیک دین، در پی پیوند دادن قوم‌گرایی و اختلافات مذهبی هستند تا وحدت سرزمینی ایران را تضعیف کنند؛ نکته‌ای که جواد طباطبایی در نقد نگاه ایدئولوژیک و مذهبی داود فیرحی به آن اشاره کرده است (طباطبایی، ۱۴۰۰، ص ۱۰۵).

بنابراین، از نگاه طباطبایی می‌بایست گفت که تاریخ ایران را باید فراقومی و فرامذهبی توضیح و تبیین کرد. اما ایران در نگاه

و غیر کرد بیان شده است (دریایی، ۱۳۸۳، ص ۴۷) و سکه‌هایی از وی در ضراب‌خانه ری به دست آمده است (جلیلیان، ۱۳۹۷، ص ۴۵۴) اما بدلیسی آنان را کرد می‌نامد (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۱۵). بنابراین، بدلیسی در ابتدای کتاب که به نَسَب کردها اشاره می‌کند، آنان را به صراحت ذیل نام ایران و ذیل فرهنگ و اسطوره‌های باستانی ایران روایت می‌کند و در ابتدای کتاب پیوند میان کردها با تاریخ باستانی ایران را ترسیم می‌کند و با تأکید بر تشکیل کردها از نجات‌یافتگان از دست ضحاک، روایتی ایرانی و از ایران باستان از اصل و نَسَب کردها ارائه می‌دهد.

تاریخ‌نگاری بدلیسی در ادامه سنت تاریخ‌نویسی محلی ایرانی است و در واقع این نوع نَسَب‌سازی را از دیگر مورخان این عصر الگوبرداری کرده است. به عنوان نمونه، سیستانی در «احیاءالملوک» که کتابی در حوزه تاریخ محلی سیستان و مربوط به دوره بدلیسی است همانند بدلیسی درصدد است تا نَسَب حکام سیستان را به ایران باستان برساند (سیستانی، ۱۳۴۴، ص ۲۰). همچنین بدلیسی در اشاره به جمعیت کردها معتقد است که تعدد زوجین در میان آنان زیاد است و می‌نویسد: «به حکمت الهی اولاد و اتباع فراوان از ایشان پیدا می‌شود که اگر قتل یکدیگر در میانه ایشان نمی‌بود، یحتمل که از کثرت اکراد قحط و غلا در مملکت ایران بلکه جمله جهان افتاد» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۱۸). از این گزاره به روشنی دریافت که او کردها را در قلمرویی به نام ایران روایت می‌کند که به نظر وی اگر قحطی و قتل یکدیگر در میان آنان رواج نداشت، با نگاهی اغراق‌آمیز از کثرت جمعیت آنان در ایران قحطی به وجود می‌آمد.

وی اشاره‌ای کوتاه به تنوع زبانی و آیینی در بین کردها دارد و می‌نویسد: «طایفه اکراد چهار قسم است و زبان و آداب ایشان مغایر یکدیگر است: اول کرمانج، دوم لر، سیم کلهر، چهارم گوران» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۱۳). بدلیسی تفاوت زبانی و فرهنگی بین کردها را ذکر می‌کند، ولی وارد مباحث مردم‌شناسانه نشده و اطلاعات دیگری ارائه نمی‌دهد. دیدگاه بدلیسی مبنی بر وجود تنوع زبانی و آیینی در میان کُردها، در آثار سایر مورخان کُرد نیز بازتاب یافته است. در همین راستا، شیخ محمد مردوخ (کُردستانی) نیز به این موضوع اشاره کرده و می‌نویسد: «به هر حال کردهای امروز، از حیث زبان چهار شعبه‌اند یک: کرمانج، دو: گوران، سه: لر، چهار: کلهر. هر یک از این چهار شعبه نیز به چندین شعبه دیگر منشعب شده‌اند که تغییر زبان داده‌اند» (مردوخ، ۱۳۵۱، ص ۴۱). علاوه بر این، احسان هوشمند نیز در پژوهشی به تبیین این تفاوت‌های زبانی و آیینی پرداخته است. وی معتقد است که کاربرد لفظ «کُردها» (به

بدلیسی نیز در ادامه و در همین منظومه فکری، در نسبت بین کردها و ایران اندیشیده است. به عنوان نمونه، «ریاض‌الفردوس خانی» که تاریخ محلی فارس، کهگیلویه و خوزستان را روایت کرده است، ۱۲۹ بار به نام ایران همراه با مفاهیمی همچون «ملک ایران» (محمد میرک، ۱۳۸۵، ص ۳۷۵)، «اهالی ایران» (محمد میرک، ۱۳۸۵، ص ۱۰۸)، «اکابر و امرای ایران» (محمد میرک، ۱۳۸۵، ص ۱۰۴)، اشاره کرده است. همچنین، مستوفی در تاریخ یزد به وطن‌دوستی و دوری از ایران پرداخته است: «روزی در اثنای مکالمه سبب مراجعت از هند دکن [را] چنین به عرض اقدس رسانید که ادراک پای بوس شاهنشاه زمین و زمان و حب وطن و آرزوی آمدن [به] ایران و خوشی‌های اصفهان جنت‌نشان در دل رسوخ تمام داشت» (مستوفی بافقی، ۱۳۸۵، ص ۹۲). همچنین می‌توان به «احیاء الملوک» اثر سیستانی اشاره کرد که نام ایران و مؤلفه‌های هویت ایرانی در آن به وضوح آمده است. (سیستانی، ۱۳۴۴، ص ۴۹۷) از این رو، می‌توان در مورد نسبت تاریخ‌نگاری محلی دوره صفویه با تاریخ سرزمینی و کلان ایران گفت که علاوه بر اینکه به مؤلفه‌های هویت ایرانی و نام ایران پرداخته شده است، تاریخ و تحولات سیاسی محلی و منطقه‌ای را در تداوم و ذیل تاریخ ایران و تاریخ دوره صفویه آورده‌اند.

اما در مورد بدلیسی پرسش این است که آیا تاریخ‌نویسی وی در ادامه سنت تاریخ‌نویسی محلی در ایران است؟ هدف بدلیسی از تدوین «شرفنامه» چیست؟ آیا عنوان کتاب با محتوای کتاب قرابت معنایی دارد؟ تاریخ امرای کردستان در نسبت با تاریخ ایران چگونه روایت شده است؟ با تبیین پرسش‌های بالا، می‌توان از ظاهر عبارات فراتر رفت و درکی ژرف‌تر از تاریخ‌نگاری بدلیسی پیدا کرد. در ابتدای کتاب، بدلیسی درصدد است تا هدف از تدوین «شرفنامه» را ذکر کند و در این مورد می‌نویسد: «تا احوال خانواده‌های عظیم‌الشان کردستان در حجاب ستر و کتمان نماند» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۸). بدلیسی در ادامه می‌نویسد «آنچه در تواریخ عجم دیدم و از مردمان مسن صحیح‌القول شنیده و معاینه و مشاهده کرد» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۸) منبع پژوهشی وی بود. بنابراین، تا اینجا می‌توان به دو موضوع محوری که اساس کار بدلیسی است اشاره کرد: نخست، منبع وی در تاریخ، منابع ایرانی بوده و دوم، بدلیسی به تاریخ امرای کردستان اشاره کرده است. به این معنا که خانواده امرای کردستان در تاریخ فراموش نشوند و در این میان اشاره‌ای به مردمان کرد ندارد؛ بلکه مسئله پژوهشی بدلیسی امرای محلی است که گرد بودند. نکته حائز اهمیت که بدلیسی به آن اشاره می‌کند، «تواریخ عجم» است که تاریخ امرای گرد را ذیل

بدلیسی به چه مفهومی است؟ نسبت میان سیاست صفویه در معرفی یک مذهب رسمی و مفهوم ایران در نگاه بدلیسی چیست؟ بدلیسی تاریخ امرای کرد را ذیل نام ایران روایت کرده است و موضوع پژوهشی و روایت تاریخی وی «تاریخ ایران» است. ایران به عنوان یک مفهوم، بر قلمروی سیاسی و سرزمینی اطلاق شده است که امرای کرد و کردها بخشی از آن هستند و نسبت و مشروعیت سیاسی آنان با پادشاهان ایران تعریف می‌گردد. به عبارت دیگر، «ایران» امری ثابت و کلی و تاریخ‌مند نزد بدلیسی است که در دایره یک قومیت و مذهب نمی‌گنجد. این نکته را بدلیسی به صراحت بیان کرده است. در این مورد، وقتی شاه اسماعیل دوم پادشاه ایران شد و درصدد برآمد تا تغییراتی در معرفی مذهب رسمی ایران به وجود بیاورد، (ترکمان، ۱۳۹۰، ص ۲۱۴) بدلیسی این اقدام شاه اسماعیل دوم را مثبت ارزیابی می‌کند و در این مورد می‌نویسد: «و چون مدت بیست سال در آن قلعه حبس کشید پدرش وفات کرده به استصواب امر و اعیان قزلباش از قلعه بیرون آمده بر تخت سلطنت ایران جلوس نمود و خواست... نوعی سلوک کند که در ولایت ایران سنی و شیعه هرکدام به مذهب خود عمل نموده متعرض احوال یکدیگر نشوند.» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۲۵۴). از این توضیحات بدلیسی می‌توان دو موضوع محوری را مورد توجه قرار داد. مورد اول، ولایت ایران است که به صورت جدا به آن اشاره شده است و یک امر ثابت و کلی نزد بدلیسی است که پادشاه جدید درصدد است تا «نوعی سلوک» جدید در «آن» به وجود بیاورد که با پادشاهان پیش از وی متفاوت است. مورد دومی که از این گزاره مهم بدلیسی می‌توان استنباط کرد، اشاره به نام ایران فراتر از «مذهب شیعه و سنی» است. به عبارت دیگر، بدلیسی در این بخش «ایران» را بدون هیچ قید و تخصیصی می‌داند که برای همه ایرانیان شمول عام دارد. بدلیسی تغییر سیاست دولت مرکزی را مثبت ارزیابی می‌کند و می‌نویسد که این تغییر رویکرد منجر به پایان «جدال شیعه و سنی» خواهد شد تا متعرض احوال یکدیگر نشوند. بنابراین از نگاه بدلیسی، ایران قلمرویی ثابت و فراگیر است که اقوام و مذاهب گوناگون در آن می‌زیند؛ او تساهل مذهبی را جوهره مفهوم ایران می‌داند که مانع درگیری و تعارض دینی می‌شود.

۶. امرای کرد و تاریخ ایران: موضوع پژوهشی بدلیسی

تاریخ‌نگاری محلی در ایران دوره صفویه در امتداد تاریخ‌نگاری عمومی و رسمی دولت صفویه تداوم یافت. جایگاه نام ایران و توجه به مؤلفه‌های هویت ایرانی در اکثر منابع تاریخ محلی آمده است و

ماردین ذیل نام ایران می‌نویسد: «همواره با سلاطین و خواقین ایران طریق مدارا و مواسا مسلوک می‌داشت» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۱۵۳). بدلیسی در مورد شعبه‌ای از کردها به چمشگزک می‌نویسد که آنان «خدمت سلاطین ایران کرده» که در میان کردستان قرار دارند و هر موقع گفته می‌شود کردستان، مراد و منظور، منطقه چمشگزک است؛ زیرا که این منطقه بزرگ و جمعیت زیادی دارد (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۱۶۳). در ادامه همین نگاه، بدلیسی درصدد است تا بدلیس را ذیل اقلیم چهارم معرفی کند و می‌نویسد: «به اتفاق اکابر آفاق داخل اقلیم رابع است» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۳۳۵). در سنت تاریخ‌نویسی و جغرافیای ایرانی، اقلیم چهارم را ایران می‌دانند. علاوه بر بدلیسی، دیگر مورخان ایرانی دوره صفویه نیز در برخی از موارد از عنوان «اقلیم چهارم» یا «ربع مسکون» برای ایران استفاده کرده‌اند. به عنوان نمونه، امینی از عنوان «پادشاه تخت چهارم اقلیم» در کتاب فتوحات شاهی برای شاه اسماعیل استفاده کرده است (امینی هروی، ۱۳۸۳، ص ۹۹). امینی در جایی دیگر از اصطلاح «اورنگ‌نشین فلک چهارم» استفاده می‌کند (امینی هروی، ۱۳۸۳، ص ۱۴۳). ابوریحان بیرونی در همین مورد می‌نویسد: اقلیم هفت‌گانه عبارت است از: کشور یکم هندوستان، کشور دوم عرب و حبشستان، کشور سوم مصر و شام، کشور چهارم ایران‌شهر، کشور پنجم صقلاب و روم، کشور ششم ترک و یاجوج، کشور هفتم چین و ماچین (بیرونی، ۱۳۶۲، ص ۱۹۶). بنابراین، منطقه بدلیس از نگاه سیاسی هرچند زیر نظر امپراطوری عثمانی قرار داشت، ولی بدلیسی ایالت بدلیس را که زادگاه اجدادی بدلیسی است، ذیل ایران و اقلیم چهارم معرفی می‌کند تا در پیوند با تاریخ ایران باستان فهمیده و درک شود.

در جلد دوم، بدلیسی می‌نویسد که قصد دارد به «بیان احوال سلاطین حشمت‌آیین آل عثمان و پادشاهان ایران و توران که معاصر ایشان بودند... پس اگر مطابق این مستشهادات ختم این رساله بی‌سامان بذکر سلاطین شوکت آیین آل عثمان شود عین صواب خواهد بود.» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۳) بپردازد. در ادامه به نسب سلسله عثمانی اشاره می‌کند و به مهاجرت آنان از مرو و شرق ایران به منطقه ترکیه امروزی اشاره می‌کند «که از توران به ایران و سپس به دیار روم مهاجرت کردند» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۱۰). بدلیسی با تقدیم *شرف‌نامه* به سلطان عثمانی، در صدد کسب رضایت آنان و انتقاد از صفویه است. با این حال، او میان امرای کرد و مهاجران عثمانی پیوند نسبی برقرار نمی‌کند، چرا که نمی‌خواهد جایگاه باستانی خانواده‌های کرد را با نسبت دادن به

«تاریخ عجم» که همان «تاریخ ایران» است، جستجو کرده است. در ادامه، این هدف و پراکندگی امرای کرد در مناطق مختلف به این معناست که بدلیسی در پی ترسیم یک جغرافیای سیاسی و سرزمینی مشخص برای این افراد نبوده است و منشأ و ریشه همه آنان را در جغرافیای تاریخی ایران جستجو می‌کند. به عنوان نمونه، در مورد ابویان مصر می‌نویسد: «در ذکر سلاطین مصر و شام که مشهورند به آل ایوب» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۵۵) و در ادامه می‌نویسد که اینان از ساکنان آذربایجان بودند (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۵۵). همچنین، پراکندگی قلمروی امرای کرد را به شکلی روایت کرده است که مناطق مختلف و پراکنده ایران را دربر گرفته است و بر این مناطق تمرکز داشته است.

باید تاکید کرد که تمرکز اصلی کتاب بر ساختارهای حکومتی و سلسله‌مراتب امرای کرد است، نه تحلیل مردم‌شناسانه فرهنگ کردها به عنوان یک کل واحد. بنابراین، جستجوی مؤلفه‌های عام فرهنگ یا هویت مردمی در این اثر ممکن است نتایج مورد انتظار را به دست ندهد. این محدودیت نقطه ضعف نویسنده یا اثر نیست، زیرا بدلیسی خود هدف کتاب را روایتگری خاندان‌ها و امرای کرد تعیین کرده است. انگیزه اصلی او، که تحت تأثیر دغدغه حفظ و تثبیت جایگاه خانوادگی خود در میان نخبگان حکومتی بوده، ماهیت تاریخی و مدیریتی اثر را شکل داده است.

اما تاریخ امرای کرد چگونه روایت شده است؟ بدلیسی حکمرانی این امرای به اصطلاح کرد را ذیل قلمروی سرزمین ایران یا پادشاهی ایران معرفی و به روابط امرای کرد با دولت مرکزی ایران یا پادشاهی ایران پرداخته است. به عنوان مثال، امرای لرستان را از امرای کرد می‌داند و در مورد آنان می‌نویسد:

«عزالدین حسین حاکم اینجو ... مدت پانزده سال فرمانروایی کردند و کار و بار لرستان بایشان رونق تمام یافته ... و بر ملک بیات و بشر و نهاوند تاختن آورده اکثر اوقات آن ولایت را در تحت تصرف درآوردند و... و از ولایت همدان تا شوشتر و از حدود اصفهان تا نواحی مملکت عرب در قبضه تصرف ایشان بوده... و پادشاهان ایران از ایشان راضی و شاکر بوده...» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۴۲). در ادامه این نگاه، بدلیسی در مورد کردهای دیاربکر و حمله تیمور به این مناطق می‌نویسد: «به تیغ ملک ایران بگرفت» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۹۰) یا در جایی دیگر می‌نویسد: «چون حسن بیگ آق قویونلو متصدی امور سلطنت ایران گشت انحراف باحکام کردستان پیدا کرده...» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۹۲)؛ یا بدلیسی در مورد امرای کرد در حسن‌کیفا (حصن‌کیفا) در ایالت

بدلیسی وضعیت ایران را بعد از مرگ سلطان اویس جلایری با شعری این‌گونه ترسیم می‌کند: «ای فلک آهسته‌رو کاری نه آسان کرده‌ای / ملک ایران را بمرگ شاه ویران کرده‌ای / آسمانی را فرود آورده‌ای از اوج خویش / بر زمین افکنده‌ای با خاک یکسان کرده‌ای» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۶۲). این شعر به خوبی بازتاب‌دهنده هرج و مرج پس از مرگ اویس و تصویری از «ایران» و پادشاه آن به عنوان آسمانی است که فرود آمده و ویران گشته است.

بدلیسی در «شرفنامه» و شیوه نگارش تاریخ ایران و تاریخ امرای کرد، به یک اصل بنیادین در مورد تداوم تاریخی کشور ایران تحت عنوان «ایران» یا «تاریخ ایران» اشاره می‌کند. سنت تاریخ‌نویسی ایرانی در دوران اسلامی، از قرون اولیه و میانه اسلامی تا عصر بدلیسی بر تداوم تاریخ ایران تأکید دارد. به عنوان نمونه مورخان بزرگی همچون ابن قتیبه در عیون‌الخبار (قتیبه دینوری، ۱۹۸۶، ص ۱۹۵)، دینوری در اخبارالطوال (ابوحنیفه دینوری، ۱۳۶۴، ص ۴۸)، طبری در تاریخ الرسل و الملوک (طبری، ۱۳۷۵، ص ۲۸۷)، حمزه اصفهانی در سنی ملوک الارض و الانبیا (حمزه اصفهانی، ۱۳۴۶، ص ۵)، ابن مسکویه در تجارب الامم و تهذیب الاخبار (مسکویه، ۱۳۷۷، ص ۳۷)، ثعالبی در غرر اخبار ملوک الفرس (ثعالبی، ۱۳۶۸، ص ۵)، ابوریحان بیرونی در آثار الباقیه (بیرونی، ۱۳۸۶، ص ۱۴۵) و مورخان عرب از جمله مقدسی در کتاب البداء و التاریخ (مقدسی، ۱۳۷۴، ص ۵۰۳)، مسعودی در مروج الذهب (مسعودی، ۱۳۸۲، ص ۲۱۵) و منابع متعدد دیگر به تفصیل، «تداوم و پیوستگی تاریخ ایران» را به نگارش درآورده‌اند. این سنت تا عصر بدلیسی ادامه یافته و وی نیز از فضای اندیشه‌ای حاکم بر این سنت بهره برده است. در واقع، مهم این است که بدلیسی به تحولات تاریخ ایران ذیل نام ایران و به سیر تداوم و پیوستگی تاریخ ایران اشاره کرده و حملات به این سرزمین را نیز تحت عنوان «حمله به سرزمین ایران» مطرح می‌سازد. احمد اشرف این نوع روایت تاریخی را در کتاب نظام‌التواریخ اثر قاضی ناصرالدین عمر بیضاوی (متوفی ۶۹۲ ه.ق) تحلیل کرده و بر این باور است که بیضاوی، ضمن تدوین «تاریخ سلسله‌ی حکام و ملوک ایران»، به ترسیم جغرافیای این سرزمین نیز پرداخته و هدف غایی از این اقدام را، «تداوم تاریخ ایران می‌داند.» (احمد اشرف، ۱۳۹۸، ص ۱۳۸).

با توجه به پژوهش دقیق اشرف به وضوح می‌توان تداوم این شیوه تاریخ‌نگاری را در نزد بدلیسی نیز مشاهده کرد. وی ضمن پایبندی به این نظام فکری و سنت تاریخ‌نگاری، به تبیین استمرار

عثمانی‌ها تنزل دهد، لذا تنها به مهاجر بودن عثمانی‌ها از توران اشاره می‌کند.

در جلد اول، با مبنای نظری مفهوم غیرمذهبی و غیرشیعی ایران که کردها و امرای کرد را در نسبت با تاریخ باستانی ایران قرار می‌دهد، بدلیسی علیه صفویه موضع می‌گیرد ولی کردها را با تبار باستانی ذیل چارچوب تاریخ ایران قرار می‌دهد.

جلد دوم در ۳۰۸ صفحه ارائه شده است و آن را تاریخ ایران و عثمانی نامیده است. اما این جلد عمدتاً تاریخ ایران است، نه تاریخ ایران و عثمانی. پس از ستایش مختصر سلاطین عثمانی و اشاره کوتاه به مهاجرتشان، باقی صفحات به روایت تحولات تاریخ ایران می‌پردازد و بدلیسی عمداً از ذکر تاریخ هند اجتناب می‌کند زیرا آن را «خارج از ولایت ایران و توران» می‌داند و از تطویل کلام پرهیز می‌نماید (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۲۰۷).

بدلیسی، در کتاب خود تاریخ ایران پیش از صفویه را تحت عنوان «تاریخ ایران» روایت کرده و در این راستا به بررسی حملات مغول‌ها و دیگر وقایع تاریخی می‌پردازد. وی در این متون از اصطلاح «حمله به ایران» استفاده کرده و در رابطه با حمله مغول‌ها به خوارزمشاهیان، چهار بار نام ایران را به کار می‌برد. به طور خاص، اشاره می‌کند که مغولان درصدد «تسخیر ایران» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۳۶۷) و «روانۀ ایران» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۳۶۸) بودند. بدلیسی همچنین تحولات سیاسی بین خوارزمشاهیان و مغولان را در چارچوب مفهوم «قضایای ایران» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۳۶۸) توصیف می‌کند. در جلد دوم شرفنامه که ویژه تاریخ ایران است، بدلیسی به تفصیل در مورد رویدادهای تاریخی زیر نام «ایران» سخن می‌گوید. به عنوان مثال، در توصیف ارغون خان مغول، می‌نویسد: «ارغون خان بن ... بن چنگیزخان که پادشاه ایران بود.» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۱۲) او در روایت‌های دیگر نیز می‌گوید: «و سلطان محمد خربنده ... به جای برادرش بر تخت سلطنت ایران ... جلوس نمود» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۲۲) و همچنین در مورد شورش طوغای تیمور بن سوری، که در زمان سلطان محمد خوارزمشاه به ایران آمده بود، می‌نویسد: «در زمان سلطان محمد خوارزمشاه با موازی ده هزار خانه‌وار ... به ایران‌زمین آمده بود سلطان محمد او را به قتل آورده» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۲۶). بدلیسی همچنین وضعیت ابوسعید ایلخانی را به طور خاص ذکر می‌کند: «در سن دوازده سالگی بر تخت سلطنت ایران جلوس نمود» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۲۷). درباره شاهرخ تیموری نیز به مرگ پدرش اشاره می‌کند و می‌نویسد: بعد از مرگ پدر، «شاه ایران و توران شد» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۶۰).

تاریخی ایران همت گماشته و تاریخ ایران را در چارچوب این الگو روایت کرده است.

۷. نسبت بدلیسی با ایران و رویکرد انتقادی به صفویه

ظهور صفویه به عاملی برای تشدید تنش‌های ژئوپلیتیک نوین و مذهبی در منطقه منجر شد. این پدیده را می‌توان به مثابه یک واکنش راهبردی با محوریت ایدئولوژی شیعی در برابر دگرگونی‌های شگرف در نظام بین‌الملل آن دوره تفسیر نمود. امپراتوری عثمانی با دستاویزی تحت عنوان «حیای خلافت»، در پی بسط تسلط و چیرگی خود بر مناطق استراتژیک خلافت اسلامی (عراق، شام و حجاز) بود (لین پول، ۱۳۶۳، ص ۲؛ آنتونی بلک، ۱۳۸۶، ص ۳۲۹). در این میان، ظهور صفویه به‌عنوان یک مانع ساختاری در مسیر توسعه‌طلبی عثمانی در شرق خلافت، یعنی ایران، عمل نمود.

به این ترتیب، تشیع به‌مثابه یک ایدئولوژی نوین و ظرفیت راهبردی، نقش سدی بازدارنده در برابر پیشروی عثمانی ایفا کرد. در واکنش به این تحول، سلطان سلیم عثمانی با دست‌یازیدن به تبلیغات گسترده سازمان یافته علیه صفویه که به صدور فتوای قتل شیعیان و مباح بودن خون شاه اسماعیل توسط فقهای دربار عثمانی منجر شد در پی قلعه‌وقم صفویه برآمد (چارشی‌لی، ۱۳۶۹، ج ۲، ص ۲۸۱). علاوه بر این، تلاش‌هایی هدفمند برای تضعیف مشروعیت خاندان صفوی از طریق تشکیک در نسب سیادت ایشان صورت پذیرفت. (Kucukdag, 1995, P.227) این اقدامات را می‌توان در چارچوب یک راهبرد جامع برای تضعیف بنیادهای ایدئولوژیک صفویه و تسهیل نفوذ عثمانی در منطقه تحلیل کرد.

این دامن زدن به اختلافات، تقابل شیعه و سنی را به یک دوگانه سیاسی-مذهبی تبدیل کرد که تحولات سیاسی و منازعات ژئوپلیتیک حول محور این دوگانه، نظم نوینی را در منطقه پدید آورد. به عبارت دیگر، این تقابل، ساختارهای قدرت و ائتلاف‌بندی‌های منطقه‌ای را بازتعریف نمود و پیامدهای بلندمدتی بر معادلات سیاسی منطقه برجای گذاشت.

در این بخش، پرسش اصلی بر نگرش بدلیسی نسبت به خاندان صفویه و مختصات تعریف رابطه حکومت صفویه و مفهوم ایران متمرکز است. با توجه به پرورش یافتن بدلیسی در دستگاه دیوان‌سالاری صفویه و سپس تدوین اثرش در دستگاه عثمانی، چگونگی صورت‌بندی رویکرد وی به روابط بین این دو قدرت رقیب اهمیت می‌یابد؛ یعنی چگونه او تلاش می‌کند تا این پارادوکس هویتی و تعلقات متضاد را در تحلیل تاریخ و روابط سیاسی تبیین کند.

به نظر می‌رسد که بدلیسی در روایت تاریخ روابط بین عثمانی و صفویه با نوعی ناهمخوانی معرفتی مواجه است؛ به این معنا که دستگاه معرفتی و شناختی او، به دلیل واقع شدن در شرایط جدید، انسجام و پیوستگی خود را از دست داده است. بدلیسی با ورود به شرایط جدید و گفتارهای نو، با نظامی ناسازگار با پیشینه‌ی فکری خود روبه‌رو شد و مقابله این پاره‌های فکری، تعارضاتی را به وجود آورد که تعامل شناختی او با واقعیات پیچیده و چندلایه عصر و موقعیت جدیدش را دچار اختلال کرد. این تناقض ظاهری، در واقع برآیند برهم‌کنش شش عامل تعیین‌کننده است:

۱. تعلق هویتی و حافظه تاریخی ایرانی.
۲. استقرار معرفتی در سنت تاریخ‌نگاری ایرانی.
۳. جامعه‌پذیری سیاسی در دستگاه حکمرانی ایران.
۴. موقعیت متناقض حکمرانی در قلمروی عثمانی.
۵. گرایش به مذهب تسنن.
۶. فشار ایدئولوژیک دستگاه حکمرانی عثمانی.

بدلیسی متأثر از این عوامل، در مورد ظهور سلسله صفویه می‌نویسد: «چون ارکان دولت و بنیان حشمت آق‌قویونلوها روی در اختلال آورد و آفتاب دولت شاه اسماعیل صفوی از مشرق بدایت سر زد، امرا و حکام کردستان به عزم آستان‌بوسی او متوجه تبریز گشتند» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۱۵۶). بنابراین در یک روند تاریخی بدلیسی تلاش می‌کند تا نسبت حکام کُرد را با قدرت نوظهور بر تخت سلطنت ایران توضیح دهد.

اما رشد و نمو بدلیسی در دیوان‌سالاری صفویه و شناخت تاریخ ایران سبب شد تا وی سیاست‌های مذهبی صفویه را به نام ایران پیوند نزند. در این راستا، رویکرد انتقادی بدلیسی نسبت به سیاست مذهبی صفویه، علاوه بر این که متأثر از دربار عثمانی است، به یک رویکرد ایران‌ستیزانه تبدیل نشد. بدلیسی که به‌عنوان یک عالم اهل تسنن شناخته می‌شود، به وضوح در ابراز نظرات انتقادی‌اش نسبت به صفویه این مورد را لحاظ کرده است. او لابه‌لای روایت تاریخی، صفویه را «بدمذهب» معرفی نموده و در مورد بدمذهبی صفویه می‌نویسد: «اختلاب به مملکت ایران راه یافت و هم در این سنه سلطان مرادخان امضای عزیمت پارینه نموده بر این اوضاع نیز واقف گشته تمامی نیت و همگی همت عالی نهمت بر استیصال مملکت ایران و انهدام خاندان بدمذهبان گماشت» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۲۵۶). در این روایت، بدلیسی با مشاهده ضعف در ایران معتقد است که فرصتی برای عثمانی‌ها به‌وجود آمده تا علیه این «خاندان بدمذهب» اقدام کنند. شایان ذکر است که بدلیسی در

بشنید از شاه به‌دین به / پذیرفت از راه و آیین‌به» (فردوسی، ۱۹۶۰، ص ۶۸). در این چارچوب، دین زرتشتی، دین «بهی» و «بهدینی» تلقی می‌شد و دین مزدک، «بددینی» نام می‌گرفت. خواجه نظام‌الملک طوسی نیز در «سیاست‌نامه»، براساس این مفهوم تمامی گروه‌هایی را که خارج از فرق چهارگانه‌ی اهل سنت قرار داشتند و با خلافت مخالفت می‌ورزیدند، «بددین» نامید (خواجه نظام‌الملک، ۱۳۵۵، ص ۲۱۵). و آنان را ادامه مزدک می‌دانست (خواجه نظام‌الملک، ۱۳۵۵، ص ۳۲۰). بدلیسی براساس این سنت تاریخی صفویه را بددین و ناپاک دین می‌خواند.

بدلیسی، همسو با خواجه، صفویه را به دلیل ایستادگی در برابر خلیفه‌ی اسلام، بددین می‌خواند (از منظر اهل سنت). این موضع دوگانه، نشان‌دهنده‌ی تنش ایدئولوژیک در تفکر دیوانی زمان اوست: او از یک‌سو ایران را به‌عنوان یک موجودیت تاریخی با حکومت مستقل درک می‌کند، اما از سوی دیگر، تحت تأثیر فضای فکری صفویه‌ستیزی رایج در عثمانی، پادشاهان صفوی را بددین می‌شمارد. بدلیسی در *شرف‌نامه*، با پیروی از سنت تاریخ‌نویسی ایرانی، قصد دارد تاریخ امرای کرد را در چارچوب تاریخ ایران بگنجانند و به جای تمرکز بر درگیری‌ها، بر همزیستی مثبت کردها و پادشاهی ایران در ادوار مختلف تأکید کند. او نه تنها کردهای ایران، بلکه کردهای مناطق دیگر را نیز به هویت و ریشه‌ی ایرانی پیوند می‌دهد. این رویکرد تاریخی یک دیوان‌سالار کرد، امروزه برای بررسی هویت قومی کرد در چارچوب ایران و تأمین منافع ملی، اهمیت ویژه‌ای دارد.

نتیجه‌گیری

شرف‌خان بدلیسی یکی از امرای کرد ایرانی در دوره‌ی صفویه است که در ساختار دیوان‌سالاری و دربار صفوی پرورش یافته و در جریان کشاکش‌های سیاسی و قدرت در ایران به دولت عثمانی پیوست. وی با وعده حکومت بدلیس از سوی عثمانی‌ها به امپراتوری عثمانی پناه برد و در نهایت به حکومت بدلیس دست یافت. با این حال، زندگی در ایران و تجربیات نظری و عملی‌اش به او کمک کرد تا درکی عینی و تاریخی از ایران پیدا کند و تاریخ‌نگاری ایرانی را به خوبی بشناسد. بدلیسی، گردها را بخشی از مردم و حکومت ایران محسوب کرده و حکومت‌های محلی در جغرافیای تاریخی ایران را که تحت امر امرای کرد بوده‌اند، در ارتباط با دولت مرکزی ایران و تحولات سیاسی و تاریخی ایران روایت کرده است.

برخی از جنگ‌های عثمانی علیه ایران حضور داشته و از لشکر عثمانی به‌عنوان «لشکر اسلام» یاد کرده است (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۲۷۸). این امر نشان می‌دهد که بدلیسی متأثر از فضای فکری ایدئولوژیک عثمانی علیه صفویه است و با ایجاد دوگانه «بدمذهب» و «اسلام» به رابطه و چالش‌های بین عثمانی و صفویه می‌پردازد. در این فراگرد، صفویه به‌مثابه‌ی نماد بدمذهبی و لشکر عثمانی به‌عنوان نماینده‌ی «لشکر اسلام» معرفی می‌شوند. ستیز و جنگ ایدئولوژیک که در دوره‌ی سلیم عثمانی با ظهور صفویه شکل گرفته بود (چارش‌لی، ۱۳۶۹، ص ۲۸۱). بر این اساس، بدلیسی، تحت تأثیر این تقابل دوتایی، می‌کوشد تا با مشروعیت‌بخشی به تهاجمات علیه ایران، آن‌ها را در گفتمان اسلام جای دهد. لازم به ذکر است که بدلیسی صراحتاً به این مضامین نمی‌پردازد، بلکه در لایه‌های زیرین روایت تاریخی، به‌شکل نامحسوسی از این مفاهیم ایدئولوژیک بهره می‌گیرد. لذا، با رویکرد منسجم صفویه‌ستیزانه در اثر او مواجه نیستیم؛ بلکه این دیدگاه، تنها در پاره‌ای از قطعات متنی و در دل روایات دیگر بازنمایی می‌شود.

همان‌طور که پیشتر اشاره شد، رویکرد انتقادی بدلیسی نسبت به صفویه، فاقد انسجام و تعمیم‌پذیری در سرتاسر اثر اوست. در تحلیل برخی از تحولات تاریخی، گرایشی انتقادی نسبت به سیاست‌های مذهبی صفویه اتخاذ کرده است، اما این رویکرد، از ثبات و رادیکالیسم برخوردار نیست و صرفاً به‌صورت پراکنده در معدودی از مواضع متنی بروز می‌یابد. به‌طور کلی، این‌گونه برمی‌آید که بدلیسی، سرزمین ایران را به‌مثابه‌ی یک «هویت تاریخی» مجزا در نظر گرفته و در نقاط مختلف کتاب، به‌طور تلویحی و تصریحی به آن ارجاع می‌دهد. او صعود و سقوط سلسله‌ها را در ذیل عناوینی چون «پادشاه ایران» یا «تهاجم به ایران» روایت می‌کند. (جدول شماره ۱) صفویه نیز از این اصل مستثنی نیست؛ با این حال، در موارد نادری، تحت تأثیر «دوگانه‌ی صفویه-عثمانی» و «نزاع برساخته‌ی شیعه-سنی»، در توصیف تهاجم به سرزمین ایران می‌نویسد: «سلطان مغفور مرادخان به قصد تسخیر ایران، لشکر به ولایت قزلباشیه مامور ساخت» (بدلیسی، ۱۳۷۷، ج ۱، ص ۳۰۷). در اینجا از «ایران» به‌عنوان یک سرزمین ثابت نام برده است که «ولایت قزلباش» شده است.

در این میان، مفهوم «بددینی» نیز از اهمیت بسزایی برخوردار است و در دربار عثمانی علیه صفویه قابل فهم است. «بددین» یا زندیک یا زندیق مفهومی زرتشتی از دوره‌ی ساسانی است که به دوره‌ی اسلامی منتقل شده است. چنانکه در شاهنامه فردوسی آمده است: «بیاموز آیین دین بهی / که بی‌دین ناخوب باشد مهی / بیاموز و چو

پورداود، ابراهیم. (۱۳۰۷). یشت‌ها، ج دوم. انتشارات زرتشتیان ایرانی.

ترکمان، اسکندریگ. (۱۳۹۰). عالم آرای عباسی، مصحح: ایرج افشار. نگاه.

ثعالبی نیشابوری، عبدالملک بن محمد بن اسماعیل. (۱۳۶۸). تاریخ ثعالبی. مترجم: محمد فضائی. نشر نقره.

جاحظ، ابوعثمان عمرو بن بحر. (۱۴۲۳). البیان و التنبین. مکتبه الهلال.

جلیلیان، شهرام. (۱۳۹۷). تاریخ تحولات سیاسی ساسانیان. سمت.

چارشی‌لی، اسماعیل حقی اوزن. (۱۳۶۹). تاریخ عثمانی. مترجم: ایرج نوبخت. کیهان.

حاتم، غلامعلی؛ قادری‌نژاد، مهدی؛ آقایی، عبدالله. (۱۳۹۵). معرفی و مطالعه نگاره‌های شرفنامه امیر شرف‌خان بدلیسی (شرفنامه بودلیان). نگره، دوره ۱۱، شماره ۳۸، ۶-۴۸.

حسینی منشی، محمد میرک بن مسعود. (۱۳۸۵). ریاض الفردوس خانی. مصحح: ایرج افشار و فرشته صرافان. بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار.

دریایی، تورج. (۱۳۸۳). شاهنشاهی ساسانی. مصحح: مرتضی ثاقب‌فر. ققنوس.

دینوری، احمد بن داود. (۱۳۶۴). اخبار الطوال. مترجم: محمود مهدوی دامغانی. نی.

کوزلک، راینهارت. (۱۴۰۳). تاریخ مفاهیم و مفاهیم بنیادین، نظریه و روش. مترجم: بهنام جواد. قصیده‌سرا.

روحی‌فر، افتخار؛ احمدی‌زاده‌شندی، حکیمه؛ شعبانی، رضا. (۱۴۰۱). بازشناسی نام‌های ایران بر اساس مسکوکات ضرب شده در دوره ساسانیان. مجله پژوهش‌نامه فرهنگ و زبان‌های باستانی، دوره ۳، شماره ۲، ۹۶-۷۳.

سعیدی، مدرس؛ زرگری‌نژاد، غلامحسین. (۱۳۹۵). تطور و تکوین معنایی واژه کُرد در منابع دوره اسلامی. مجله تاریخ ایران، دوره ۱۰، شماره ۲۱، ۹۱-۹۱.

سیستانی، شاه حسین. (۱۳۴۴). احیاء الملوک. مصحح: منوچهر ستوده. بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

سیوری، راجر. (۱۳۸۵). ایران عصر صفوی. مترجم: کامبیز عزیزی. مرکز. شاردن، ژان. (۱۳۷۲). سفرنامه شاردن، مترجم: اقبال یغمایی. توس.

شاملو، ولی‌قلی خان. (۱۴۰۰). قصص الخاقانی. مصحح: سید سعید میرمحمد صادق. نگارستان اندیشه.

شهبازی، علیرضا شاپور. (۱۳۹۱). ایده ایران: پیدایش امپراتوری ایران. به کوشش ویستا سرخوش. مترجم: کاظم فیروزمند. نشر مرکز.

طباطبایی، جواد. (۱۳۹۷). دیباچه‌ای بر نظریه انحطاط در ایران. مینوی خرد.

طباطبایی، جواد. (۱۴۰۰). ملاحظات درباره دانشگاه. مینوی خرد.

طبری، ابوجعفر محمد به جریر. (۱۳۷۵). تاریخ الرسل و الملوک. ترجمه ابوالقاسم پاینده. تهران: اساطیر.

فردوسی، ابوالقاسم. (۱۹۶۰). شاهنامه، تحت نظر ی. ابرتلس. چاپ مسکو. فره‌وشی، بهرام. (۱۳۷۴). ایرانویج. انتشارات دانشگاه تهران.

در مجموع مفهوم ایران در کتاب شرفنامه کانونی بودن ویژه‌ای دارد، و بدلیسی، تحت تأثیر سنت‌های تاریخ‌نویسی محلی ایرانی، در جغرافیایی که به نام ایران وجود داشت، کتابش را تدوین کرده است. با وجود اینکه این کتاب به نوعی در خارج از جغرافیای ایران نوشته شده، بدلیسی به لحاظ فکری درون ایران قرار داشته و در تحلیل تاریخ امرای کُرد و تاریخ ایران، این «درون بیرون امپراتوری عثمانی» به او کمک کرده است تا تاریخ‌مندی ایران را به درستی مدنظر قرار دهد. وی، علاوه بر اینکه ۶۶ بار از نام ایران استفاده کرده، از اصطلاح «اکراد ایران» نیز برای تمایز قومی و قبیله‌ای بهره برده است.

مفهوم ایران از دیدگاه بدلیسی، پیوندی مستقیم با تاریخ و تداوم آن دارد و رابطه امرای کُرد با ایران در این چارچوب تاریخی و باستانی قرار می‌گیرد. بدلیسی تحت تأثیر سنت‌های تاریخ‌نگاری ایرانی و صفویه بوده و روش تاریخ‌نگاری‌اش در نگارش تاریخ امرای کردستان، ادامه‌دهنده تاریخ‌نگاری‌های محلی ایران به شمار می‌آید. بنابراین، می‌توان گفت که بدلیسی در فضای فکری و تاریخ‌نگاری ایرانی، تاریخ امرای کُرد را تدوین کرده و در عین حال متأثر از سیاست‌های توسعه‌طلبانه و ایدئولوژیک عثمانی نقدهایی جزئی، کوتاه و لابه‌لای متون به سیاست‌های مذهبی صفویه طرح نموده است اما این نقدها منجر به تغییر پایه‌ای در اندیشه وی در مورد «مفهوم ایران» نشده است و با تفکیک تاریخ و مفهوم ایران از سیاست‌های مذهبی صفویه، به معرفی مفهوم ایران از منظری فرامذهبی و فراقومی اقدام کرده است.

کتابنامه

اشرف، احمد. (۱۳۹۸). هویت ایرانی. مترجم: حمید احمدی. نشر نی.

اصطخری، ابراهیم بن محمد. (بی‌تا). مسالک الممالک. دارالمکتبه الحیاه.

اصفهانی، حمزه بن حسن. (۱۳۴۶). تاریخ پیامبران و شاهان. مترجم: محمد جعفر شعار. بنیاد فرهنگ و تمدن ایران.

امینی هروی، صدرالدین ابراهیم. (۱۳۸۵). فتوحات شاهی. مصحح: محمدرضا نصیری. انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.

بدلیسی، شرف‌خان بن شمس‌الدین. (۱۳۷۷). شرفنامه. مصحح: ویلیان مینوف زرنف. نشر اساطیر.

بلک، آنتونی. (۱۳۸۶). تاریخ اندیشه سیاسی اسلام. مترجم: محمد حسین وقار. نشر اطلاعات.

بیرونی، ابوریحان. (۱۳۸۶). آثار الباقیه. مترجم: اکبر دانا سرشت. امیر کبیر.

بیرونی، محمد ابن احمد. (۱۳۶۲). التفهیم لاوائل صناعته التنجیم. انتشارات بابک.

منابع لاتین

kucukdag, Yusuf, 1995, *Ibbyezyd-yavuz ve kanuni devirlerinde cemali ailesi*, Istanbul.

<https://www.iribnews.ir/007bVX>

Bibliography-Romanized

Espanāqchī Pāshāzādeh, Mohammad ‘Āref ibn Mohammad Sharif; Jafarian, Rasool. (1379 SH/2000 AD). *Enqelāb al-Islām bayn al-Khawās wa al-‘Awām* [The Islamic Revolution among Elites and Commoners]. Dalil Publications. [In Persian].

Ashraf, Ahmad. (1398 SH/2019 AD). *Hoviyat-e Irāni* [Iranian Identity]. Translated by: Hamid Ahmadi. Nashr-e Ney. [In Persian].

Eṣṭakrī, Ebrāhim ibn Mohammad. (n.d.). *Masālek al-Mamālek* [Routes of Kingdoms]. Dār al-Maktaba al-Ḥayāt. [In Persian].

Eṣṭahānī, Ḥamzeh ibn Ḥasan. (1346 SH/1967 AD). *Tārīkh-e Payāambarān va Shāhān* [The History of Prophets and Kings]. Translated by: Mohammad Jafar Sho‘ar. Boniyād-e Farhang va Tamaddon-e Irān. [In Persian].

Amini Haravi, Šadr al-Din Ebrāhim. (1385 SH/2006 AD). *Fotuhāt-e Shāhi* [Royal Conquests]. Edited by: Mohammadreza Nasiri. Anjoman-e Āsār va Mafākhir-e Farhangi. [In Persian].

Bedlisi, Sharafkhan ibn Shams al-Din. (1377 SH/1998 AD). *Sharafnāmeḥ* [Sharafnama]. Edited by: Wilyan Minuf Zarnaf. Nashr-e Asātir. [In Persian].

Black, Anthony. (1386 SH/2007 AD). *Tārīkh-e Andīsheh-ye Siyasi-ye Eslām* [The History of Islamic Political Thought]. Translated by: Mohammad Hossein Vaqār. Nashr-e Ettlā‘āt. [In Persian].

Bīrūnī, Abū Rayḥān. (1386 SH/2007 AD). *Āthār al-Bāqiyah* [Chronology of Ancient Nations]. Translated by: Akbar Dānasarasht. Amirkabir Publications. [In Persian].

References

Bīrūnī, Mohammad ibn Ahmad. (1362 SH/1983 AD). *al-Taḥfīm li-Awā‘il Ṣanā‘at al-Tanjīm* [The Book of Instruction in Astrology]. Enteshārāt-e Bābak. [In Persian].

Çarşılı, İsmail Hakkı Uzunçarşılı. (1369 SH/1990 AD). *Tārīkh-e ‘Osmāni* [History of the Ottoman Empire]. Translated by: Iraj Nobakht. Keyhān Publications. [In Persian].

Chardin, Jean. (1372 SH/1993 AD). *Safarnameh-ye Chardin* [Chardin’s Travels]. Translated by: Eqbāl Yağhmāi. Tous Publications. [In Persian].

Daryaei, Touraj. (1383 SH/2004 AD). *Shāhanshāhi-ye Sāsāni* [The Sasanian Empire]. Edited by: Morteza Thāqebfār. Qoqnos Publications. [In Persian].

قتیبه دینوری، ابو عبدالله مسلم. (۱۹۸۶). عیون الاخبار. به کوشش یوسف علی طویل. دارالفکر.

لین پول، استانیلی ادوارد. (۱۳۶۳). طبقات السلاطین اسلام. مترجم: عباس اقبال آشتیانی. نشر دنیای کتاب.

محمدی، ذکراالله؛ فیضی، کیومرث. (۱۳۹۹). تحلیل رویکرد تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری شرف‌خان بدلیسی در شرفنامه. تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری، دوره جدید، شماره ۱۱۰، ۲۹۵-۲۶۹.

مستوفی بافتی، محمد مفید. (۱۳۸۵). جامع مفیدی. مصحح: ایرج افشار. اساطیر.

مسعودی، علی بن حسین. (۱۳۸۲). مروج الذهب و معادن الجواهر. مترجم: ابوالقاسم پاینده. انتشارات علمی و فرهنگی.

مسکویه، ابوعلی رازی. (۱۳۷۷). تجارب الامم. ترجمه علی نقی منزوی. توس مظفری، علیرضا. (۱۳۸۳). رستم و هیرمند. مجله زبان و ادبیات فارسی دانشگاه ارومیه، شماره ۲۲۰، ۱۱۸-۱۰۷.

مقدسی، مطهر بن طاهر. (۱۳۷۴). آفرینش و تاریخ. مترجم: محمدرضا شفیعی کدکنی. آگه.

مکنزی، دی ان. (۱۳۷۳). فرهنگ کوچک زبان پهلوی. مترجم: مهشید میرفخرائی. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

نظام‌الملک، خواجه. (۱۳۵۵). سیرالملوک. به اهتمام هیوبرک دارک. بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

نوابی، عبدالحسین. (۱۳۶۸). اسناد و مکاتبات سیاسی ایران. نشر ارغوان.

نیلسون فرای، ریچارد. (۱۳۶۳). عصر زرین فرهنگ ایرانی. مترجم: مسعود رجب‌نیا. نشر سروش.

نیولی، گرادو. (۱۳۸۵). آرمان ایران: جستاری در خاستگاه نام ایران. مترجم: سید منصور سید سجادی. نشر اسطوره.

هینتس، والتر. (۱۳۷۱). شاه اسماعیل دوم صفوی. مترجم: کیکاوس جهان‌داری. نشر علمی و فرهنگی.

Dīnawārī, Ahmad ibn Dāwūd. (1364 SH/1985 AD). *Akhbār al-Ṭiwāl* [The Long Narratives]. Translated by: Mahmood Mahdavi Dāmghāni. Nashr-e Ney. [In Persian].

Farahvashī, Bahrām. (1374 SH/1995 AD). *Irānvej* [The Land of Iranvej]. University of Tehran Press. [In Persian].

Ferdowsi, Abolqāsem. (1388 SH/2009 AD). *Shāhnāmeḥ* [The Book of Kings], Based on Jules Mohl Edition. Tehran Publications. [In Persian].

Ferdowsi, Abolqāsem. (1960 AD). *Shāhnāmeḥ* [The Book of Kings], Edited by: Y. E. Bertels. Moscow Edition. [In Persian].

Frye, Richard Nelson. (1363 SH/1984 AD). *‘Asr-e Zarrin-e Farhang-e Irāni* [The Golden Age of

- Iranian Culture]. Translated by: Mas'oud Rajabniyā. Nashr-e Soroush. [In Persian].
- Ghasemi, Ali; Tāheri, Ali. (1396 SH/2017 AD). "Jāyghāh-e Mazhab va Masā'el-e Feqhi dar Monāsebāt-e Irān va 'Osmāni dar Dore-ye Safavi va Afshāriye." *Ganjine-ye Asnād*, Vol. 27(108), pp. 44–64. [In Persian].
- Hātem, Gholām'Ali; Qāderīnejād, Mahdi; Āqā'ī, Abdollah. (1395 SH/2016 AD). "Mo'arefi va Motāle'e-ye Negāreh-hā-ye Sharafnāmeḥ-ye Amir Sharafkhān Bedlisi (Sharafnāmeḥ-ye Bodleian)." *Negareh*, Vol. 11(38), pp. 6–48. [In Persian].
- Hintze, Walter. (1371 SH/1992 AD). *Shāh Esmā'il-e Dovom-e Šafavi* [Shah Isma'il II of the Safavid Dynasty]. Translated by: Kikāvus Jahāndāri. Nashr-e Elmi-va-Farhangi. [In Persian].
- Hoseini Monshi, Mohammad Mirak ibn Mas'ud. (1385 SH/2006 AD). *Riyāz al-Ferdows-e Khāni* [Khan's Garden of Paradise]. Edited by: Iraj Afshar & Fereshteh Sarāfān. Boniyād-e Mowqofāt-e Dr. Mahmoud Afshar. [In Persian].
- Jāhiz, Abū 'Uthmān 'Amr ibn Bahr. (1423 AH/2002 AD). *al-Bayān wa al-Tabyīn* [Elucidation and Expression]. Maktabat al-Hilāl. [In Arabic].
- Jalilian, Shahram. (1397 SH/2018 AD). *Tārīkh-e Tahavvolāt-e Siyasi-ye Sāsāniyān* [History of Political Changes in the Sasanian Era]. SAMT Publications. [In Persian].
- Khenji Eṣfahānī, Fazlallah ibn Ruzbehān. (1362 SH/1983 AD). *Suluk al-Moluk* [Conduct of Kings]. Edited by: Mohammad'Ali Mowahhed. Enteshārāt-e Khārazmi. [In Persian].
- Koselleck, Reinhart. (1403 SH/2024 AD). *Tārīkh-e Maḥāhim va Maḥāhim-e Bonyādin: Nazariye va Ravesh* [History of Concepts: Theory and Method]. Translated by: Behnam Javādi. Qaṣideh-Sarā Publications. [In Persian].
- Lane-Poole, Stanley Edward. (1363 SH/1984 AD). *Ṭabaqāt al-Salāṭīn al-Islām* [Classes of the Muslim Rulers]. Translated by: Abbas Eqbāl Āshtiyāni. Donyā-ye Ketāb Publications. [In Persian].
- Mackenzie, D. N. (1373 SH/1994 AD). *Farhang-e Kuchak-e Zabān-e Pahlavi* [A Small Dictionary of the Pahlavi Language]. Translated by: Mahshid Mirfakhrā'i. Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian].
- Mas'udi, 'Ali ibn Hossein. (1382 SH/2003 AD). *Moruj al-ḡahab wa Ma'āden al-Jawhar* [Meadows of Gold and Mines of Gems]. Translated by: Abolqāsem Pāyandeh. Enteshārāt-e Elmi va Farhangi. [In Persian].
- Meskūyah, Abū 'Ali Rāzi. (1377 SH/1998 AD). *Tajārib al-Umam* [Experiences of Nations]. Translated by: Ali Naqi Monzavi. Tous Publications. [In Persian].
- Mohammadi, Zekrollah; Feyzi, Keyumars. (1399 SH/2020 AD). "Tahlil-e Rokh-e Tārīk-negāri-ye Sharafkhān Bedlisi dar *Sharafnāmeḥ*." *Tārīk-negāri va Tārīk-negari*, New Series, No. 110, pp. 269–295. [In Persian].
- Moqaddasi, Moṭahhar ibn Ṭāher. (1374 SH/1995 AD). *Āfarinesh va Tārīkh* [Creation and History]. Translated by: Mohammadreza Shafī'i Kadkani. Āgh Publications. [In Persian].
- Mostowfi Bāfeqi, Mohammad Mofid. (1385 SH/2006 AD). *Jāme'-e Mofidi* [Comprehensive Mofidi]. Edited by: Iraj Afshar. Asātir Publications. [In Persian].
- Mozaffari, Alireza. (1383 SH/2004 AD). "Rostam va Hirmand." *Persian Language and Literature Journal, University of Urmia*, No. 220, pp. 107–118. [In Persian].
- Navā'i, Abd al-Hosseini. (1368 SH/1989 AD). *Asnād va Mokātebāt-e Siyasi-ye Irān* [Political Documents and Correspondence of Iran]. Nashr-e Arghavān. [In Persian].
- Nezām al-Molk, Khwāja. (1355 SH/1976 AD). *Siyāsāt-nāmeḥ (Sīr al-Moluk)* [The Book of Government]. Edited by: Hubert Darke. Bongāh Tarjomeh va Nashr-e Ketāb. [In Persian].
- Nivoli, Gerardo. (1385 SH/2006 AD). *Ārmān-e Irān: Jostāri dar Khāstgāh-e Nām-e Irān* [The Ideal of Iran: A Study on the Origin of the Name of Iran]. Translated by: Seyyed Mansour Seyyed Sajjadi. Nashr-e Asātir. [In Persian].
- Pourdavoud, Ebrāhim. (1307 SH/1928 AD). *Yasht-hā*, Vol. 2 [The Yashts]. Enteshārāt-e Zartoshtiān-e Irāni. [In Persian].
- Qāzi Beyzāvi, Nāṣer al-Din. (1382 SH/2003 AD). *Nezām al-Tavārīkh* [Order of Histories]. Edited by: Mirhāshem Moḥaddes. Boniyād-e Mowqofāt-e Dr. Mahmoud Afshar. [In Persian].
- Qotaybah Dinawarī, Abū 'Abdallah Muslim. (1986 AD). *Uyūn al-Akhhār* [Springs of Narratives]. Edited by: Yusuf 'Ali Ṭawīl. Dar al-Fikr. [In Arabic].
- Rouhifar, Eftekhār; Ahmadi-Zādeh-Shandi, Hakimeh; Shabāni, Reza. (1401 SH/2022 AD). "Bāzshenāsi-ye Nām-jā-ye Irān bar Asās-e Meskūkāt-e Dore-ye Sāsāniyān." *Pajouheshnāmeḥ-ye Farhang va Zabān-hā-ye Bāstani*, Vol. 3(2), pp. 73–96. [In Persian].
- Sa'idi, Modarres; Zargari-Nejad, Gholāmhossein. (1395 SH/2016 AD). "Tatavvor va Takvin-e Ma'nāyi-ye Vājeh-ye 'Kord' dar Manābe'-e Dore-ye Eslāmi." *Tārīkh-e Irān*, Vol. 10(21), pp. 91–116. [In Persian].

- Savory, Roger. (1385 SH/2006 AD). *Irān-e 'Asr-e Šafavi* [Iran in the Safavid Era]. Translated by: Kambiz Azizi. Markaz. [In Persian].
- Shahbazi, Alireza Shapour. (1391 SH/2012 AD). *Ideh-ye Irān: Peydāyesh-e Emperātori-ye Irān* [The Idea of Iran: The Emergence of the Iranian Empire]. Edited by: Vista Sarkhosh. Translated by: Kāzem Firouzmand. Nashr-e Markaz. [In Persian].
- Shāmlu, Vali-Qoli Khan. (1400 SH/2021 AD). *Qeşaş al-Khāqāni* [Royal Tales]. Edited by: Seyyed Saeed Mir-Mohammad Sadegh. Negārestān-e Andisheh. [In Persian].
- Sīstāni, Shāh Hossein. (1344 SH/1965 AD). *Ehyā' al-Moluk* [Revival of Kings]. Edited by: Manouchehr Sotudeh. Bongāh Tarjomeh va Nashr-e Ketāb. [In Persian].
- Ṭabarī, Abū Ja'far Mohammad ibn Jarir. (1375 SH/1996 AD). *Tārīkh al-Rosol wa al-Moluk* [The History of Prophets and Kings]. Translated by: Abolqāsem Pāyandeh. Asātir Publications. [In Persian].
- Tabatabaei, Javad. (1397 SH/2018 AD). *Dībācheh-i bar Nazariyeh-ye Enḥetāt dar Irān* [An Introduction to the Theory of Decline in Iran]. Minouye-Kherad. [In Persian].
- Tabatabaei, Javad. (1400 SH/2021 AD). *Molāḥazāt darbāreh-ye Dāneshgāh* [Reflections on the University]. Minouye-Kherad. [In Persian].
- Tha'alibī Neyshābūrī, 'Abd al-Malik ibn Mohammad ibn Esmā'il. (1368 SH/1989 AD). *Tārīkh-e Tha'alibi* [History of Tha'alibi]. Translated by: Mohammad Fazā'eli. Nashr-e Noqreh. [In Persian].
- Torkamān, Eskandar Beg. (1390 SH/2011 AD). *Ālam-ārā-ye 'Abbāsi* [The World-Adorner of 'Abbasid Era]. Edited by: Iraj Afshar. Negāh Publications. [In Persian].